

Piotr Kwiatkiewicz

Kurdowie a kwestia bezpieczeństwa wewnętrznego Iraku w latach 1945-1990

Przegląd Naukowo-Metodyczny. Edukacja dla Bezpieczeństwa nr 4, 17-36

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Piotr KWIATKIEWICZ

Wy sza Szkoła Bezpiecze stwa w Poznaniu

KURDOWIE A KWESTIA BEZPIECZE STWA WEWN TRZNEGO IRAKU W LATACH 1945 Ę 1990

Streszczenie

Kurdowie, zamieszkuj cy gównie pójnoce regiony Iraku, stanowi do dzi najwi ksz liczebnie jego mniejszo etnicz . Cho podejmowane przez nich dziaania w latach 1945 - 1990 nie zmierzały otwarcie do budowy samodzielnej pa stwowo ci, pozostawały niezmiennie powa nym zagro eniem dla władz w Bagdadzie. Pragmatyzm przywódców kurdyjskich i ich wła ciwa ocena uwarunko wa geopolitycznych w regionie, samoistnie redukowały pyn ce z ich strony niebezpiecze stwa dla integralno ci terytorialnej Iraku. Niezmiennym problemem w obliczu którego stały władze w Bagdadzie, było permanentne wykorzystywanie kwestii kurdyjskiej do ingerencji w wewn trzne sprawy Iraku przez podmioty aktywnie anga uj ce si na bliskowschodniej scenie politycznej. Cho proceder ten wyst powałyju w okresie monarchii, szczególnie dałsi we znaki kolejnym repu blica skim ekipom rz dowym w Iraku. Stały si one niemal zakładnikami kwestii kurdyjskiej, co wydatnie zaw ażyło im pole manewru - nie tylko w polityce zagra nicznej ale i wewn trznej.

Summary

Kurds, living mostly in the northern part of Iraq, make up the minority of the country, that is the most umerous one. Kurds activities in the years 1945 . 1990 were not openly leading to an independent national state. However, they constantly posed serious threats to Bagdad authorities. Pragmatism of the Kurdish leaders and their right assessment of geopolitical circumstances in the region have been reducing the threat for the territorial integrity of Iraq. Yet, the Bagdad authorities were continuously faced with making an issue of the Kurdish problem by those active in Middle East politics. They exploited it in their permanent interferences with Iraq internal affairs. The shady dealings were already applied during the monarchy period, but they were especially bothersome for successive republican govern ments of Iraq. The republican parties nearly became hostages of the Kurdish mat ter. It considerably narrowed down the partiesqfield of action concerning foreign, as well as internal politics.

Kurdowie s ludem pochodzenia indoeuropejskiego. Zamieszkaje przez nich ziemie mog ce uchodzi , z racji zasiedzenia, za historyczne ju siedziby narodu do pocz tku dwudziestego wieku rozdzielone były mi dzy Persj i Imperium Osma skie. Po parcelacji tego ostatniego ich pojudniowe pojące zalazły si w granicach powstałych na jego gruzach pa stw arabskich Syrii i Iraku.¹

¹ Do terytorium okre lonego mianem historycznych siedzib zaliczy nale y tak e korytarz oddzielaj cy Armeni od Górskiego Karabachu (tzw. Czerwony Kurdystan). Tak wi c w rezultacie zmian na poli tycznej mapie Bliskiego Wschodu w trzeciej dekadzie XX wieku - zamieszkuj cy go Kurdowie stali si obywatelami pi ciu pa stw: ZSRR, Turcji, Iranu, Iraku i Syrii.

Osiedlona w północnych regionach ostatniego z wymienionych państw ludność kurdyjska stała się przyczyną różnych problemów dla władz w Bagdadzie, jeszcze w okresie mandatowym. Oficjalnie wyjęcie spod brytyjskiego mandatu i ogłoszenie pełnej suwerenności przez monarchię iracką niczego pod tym względem nie zmieniło. Kurdowie stanowili wówczas niemal pięćdziesiąt procent populacji Iraku i pozostali niezmiennie czynnikiem destabilizacji tamtejszej i tak niezwykle skomplikowanej sytuacji politycznej. Wydarzenia drugiej wojny światowej, a precyzyjnie geopolityczne przeobrażenia jakie za ich sprawę stały się początkiem nowego ładu światowego, nie pozostały bez wpływu na stan stosunków wewnętrznych we wszystkich krajach regionu bliskowschodniego, w tym oczywiście w Iraku. W tym czasie w nim Kurdach, podobnie jak w wiadomo im ich rodaków z Turcji, Iranu i Syrii - zmiany te rozbudziły nadzieję na poprawę położenia. Wbrew obiegowym opiniom można jednak przyjąć, że zgodnie z tym, działania jakie podejmowali do 1991 roku nie miały jednak na celu budowy samodzielnej państwowości, lecz uzyskanie szerokiej autonomii wewnętrznej państwa. Przy takim założeniu kwestia kluczowa pozostaje problem czy stanowią one rzeczywiste zagrożenie dla bezpieczeństwa Iraku, a jeżeli tak to dlaczego?

Podejmując problem wskazany w temacie, niezwykle istotnego znaczenia nabiera analiza historii wzajemnych relacji między władzami w Bagdadzie, a społecznością kurdyjską Iraku.

W 1945 roku sytuacja w Iraku dała się określić mianem mało stabilnej. Niepokojące zmiany były związane z niechętnym stosunkiem społeczeństwa do działalności władz. Kłopoty wewnętrzne rzadko spotykali Kurdowie chwytając za broń latem tego roku. Wzrywie tym dostrzec można, być może należy, kontynuację poprzedniego powstania, wznieconego jeszcze w 1943 roku i tego według kurdyjskiej historiografii wynikiem sprzeciwu wobec złego traktowania klanu Barzani, faktycznie natomiast zbyt wygórowanych dążeń samych Kurdów w sprawie autonomii na północy.

Walki trwały od 25 sierpnia do 7 października 1945 roku. Rząd iracki skorzystał z pomocy RAF-u, oraz armii około 30 tysięcy żołnierzy i liczących kilkanaście tysięcy żołnierzy. Mustafa Barzani i jego brat Ahmed zmuszeni zostali do ucieczki za granicę, do Iranu - gdzie miały powstać Republika Mahabadzka. Emigracja Barzaniego była już wtedy nieścisłym porozumieniem o zawieszeniu broni.

Pierwszy powojenny bunt Kurdów irackich nie był co warto podkreślić, zrywem stricte niepodległościowym. Analizując wydarzenia z nim związane warto przede wszystkim wyłożyć akcent na wykorzystywanie mniejszości kurdyjskiej w Iraku przez obce państwa, w tym oczywiście, przeciwko rządowi w Bagdadzie.

Potencjalnie zainteresowani destabilizacją sytuacji wokół regionu Kirkuku były bowiem również wszystkie państwa dążących do unieważnienia układu Czerwonej Linii, począwszy od ZSRR przez Francję aż do Stanów Zjednoczonych. Również Wielka Brytania mogła być zainteresowana powstaniem, chcąc przekonać rząd iracki o nieodzowności stacjonowania w Iraku wojsk brytyjskich. Tak ostatnia interpretacja dotycząca okoliczności wybuchu powstania dominuje zresztą wśród historyków pochodzenia kurdyjskiego.²

² J. Faud: *Kurdowie i Kurdystan*. Gdańsk 2001, s. 72

Kolejne protesty i występy antyrządowe w Iraku w których uczestniczyło ludność kurdyjska, związane były z porozumieniem brytyjsko-irackim. Tekst układu z Portsmouth doprowadził w styczniu do fali protestów zwanych potocznie powstaniem styczniowym. Niepokojące spożęczenie, jakie ogarnęły irackie metropolie, błyskawicznie przeniosły się na prowincje.³ W kurdyjskiej As-Sulajmaniji wydano naczyni angielskiego i wznoszono okrzyki poparcia dla Rosjan. Podobnie działo się i w innych miastach. Bunt koordynowany przez komunistów stopniowo zaczynał nabierać cech regularnego powstania. Przerzucił on takim obrotem wydarzeń partie polityczne niemal współzawodniczyły ze sobą w tempie uchwalania deklaracji potępiających rząd w Portsmouth.⁴

O ile kwestia wykorzystywania ludności kurdyjskiej przez siły zewnętrzne ma na kanwie wydarzeń z roku 1945 w dużej mierze charakter spekulacyjny, to w przypadku tych wydarzeń z roku 1948 w tym względzie takie zdania są bezzasadne. Mniejszość kurdyjska w Iraku uchodziła mogła za najbardziej radykalny i podatny na oddziaływanie ideologii lewicowych elementów społeczeństwa. Zważywszy na pobyt samego M. Barazaniego w Związku Radzieckim, kontakty tamtejszych służb specjalnych z pozostałymi w Iraku stronnikami kurdyjskiego przywódcy uznawane są za wiarygodne i prawdopodobne.

Skala i ranga procedury doskonale oddaje sytuacja towarzysząca przygotowaniom rządu irackiego poprzedzającym powołanie do życia Paktu Bagdadzkiego. W dniu 19 lutego 1954 roku równocześnie w Ankarze i Karaczi opublikowano podobnej treści komunikaty.⁵ Informowały one o postępie rozmów prowadzonych przez Turcję i Pakistan w sprawie zawarcia między obiema państwami dwustronnego sojuszu obronnego.⁶ Wiadomość ta wywołała w reakcję władz w Bagdadzie. Praktycznie nie schodziła z ust irackiego premiera. Nie krył on tego swego poparcia dla projektowanego układu.⁷ Nieustannie i przy każdej niemal sposobności starał się podkreślić wszelkie możliwe zalety wspomnianego porozumienia. Momentami wręcz gloryfikował późniejsze siadły, stawiając ich za wzorzec. Kontekst tych ostatnich wypowiedzi odczytywano w kraju niejednoznacznie. Wlekojarzyły się szczególnie tutejszym Kurdom. Nieprzejednanie wrogo ustosunkowanym do porzeczyna Ankarę. Rzucił cnieco *ad hoc* słowa uznania dla postawy rządu tureckiego, Fadila al-Damali popełnił ogromną nieznacznie polityczną. Przynajmniej propagowanej przez siebie idei zadeklarowanych przeciwników w ród przedstawicieli tej narodowości. Problem był nader poważny i nie należało go bagatelizować. Spożęcznie kurdyjska już od lat uchodziła za jeden z najbardziej radykalnych wywożów w Iraku, a zamieszkałe przez nie tereny nie bezpodstawnie uznawano za enklawę niezwykle podatną na oddziaływanie wpływów Kremla.⁸ Dla planowanych

³ A.M. Rozdrigez (red.): *Nowiejszaja istoria stran Azji i Afriki. XX wiek.* t. 3, 1945. 2000, Moskwa 2001, s. 112

⁴ S.H. Longrigg: *Iraq. 1900 to 1950. A Political, Social and Economic History.* London. New York. Toronto 1956. s. 346; A.F. Fiedczenko: *Irak w borbie za niezawisimost 1917. 1969,* Moskwa 1970, s. 124; S. Szumov, A. Andriejew: *Irak: Istorija. Narod. Kultura.* Moskwa 2002 s. 225; N.O. Oganiesjan: *Nacionalno. oswoboditelnoje dwi enije w Irakie 1917. 1958.* Erewan 1976 s. 322; Ch. Tripp: *A History of Iraq.* Cambridge 2002. s. 120

⁵ *Turkey, Pakistan Confirm Pact Aim.* W: *The New York Times* 20.02.1954, s. 2

⁶ A.F. Fiedczenko, op. cit., s. 162

⁷ *Iraq Held Warm to Near East Pact.* W: *The New York Times* 19.02.1954, s. 5

⁸ Report of PAO Dinsmore Shows Extent of Communist Organization in Sulaimaniya Liwa, (Kurdish area). United States Embassy, Iraq Despatch from Burton Berry to the Department of State, Baghdad 5.04.1954

przeds i wzi obronnych zajmowany przez nich obszar posiadał ogromne znaczenie geostrategiczne. Należało wszelkimi sposobami zaskarbić sobie poparcie tamtejszej ludności. Tymczasem stało się całkowicie inaczej. Niefrasobliwa wypowiedź premiera (odpowiednio nagłówek) i rozpowszechnianie jej przez radzieckich agentów wzmacniały tylko obawy Kurdów i umacniały panującą wśród nich sympatię promoskiewską. Wywoływały to wrażenie jakoby jednym z potencjalnych celów zacieńnienia współpracy wojskowej z Turcją, do czego ewidentnie parły rządy w Bagdadzie, a w przyszłości prawdopodobnie również z Iranem, była koordynacja działań wymierzonych przeciw nim.

Zamieszkuje ten region Kurdowie postrzegali zawarcie sojuszu iracko-tureckiego za wrogi im akt, przystąpienie do przymierza Iranu tylko utwierdziło ich w tym przekonaniu. Umowa zacieńnienia bowiem polityczno-wojskowej współpracy poczyniono dwóch, nastąpienie trzech rzadów, nieustannie odmawiających im prawa do budowy własnej państwowości. Oznaczało to koordynację działań militarnych na obszarze zasiedlonym przez przeszło 4/5 populacji tego narodu. Konsekwencje porozumienia dla ewentualnego powstania byłyby zatem oczywiste.⁹

Ponadto uderzało w nich również antykomunistyczne ostrze Paktu. Północna część pozostawiała niezmiennie najsilniejszą enklawę wpływów radzieckich w Iraku, a tamtejszej ludności niejednokrotnie zarzucano promoskiewskie sympatie.¹⁰ Udowodnienie powiązań z Moskwą nie należało do łatwych. Komentatorzy poprzedniego powstania przebywali tam na emigracji, przechodząc specjalne przeszkolenie i zdobywając szlify generalskie w Armii Radzieckiej, o czym te wówczas wiedzieli,¹¹ co było wynikiem silnego lewicowego zabarwienia głównych frakcji miejscowego ruchu narodowowyzwoleńczego nieuchronnie musiało doprowadzić do postawienia takich oskarżeń. Obawy Kurdów były zatem w pełni uzasadnione i sprawdziły się wkrótce: poczyniono za sprawą pomocy udzielonej przez rząd Nuriego as-Saida władzom irackim podczas tłumienia rozruchów plemion Dandru i Baszar, a następnie na terenie samego Iraku w okolicach ciach zwierzanych z pogrzebem kurdyjskiego szejka Mahmmuda.¹²

Wydarzenia te, jak i cała sytuacja powstająca na północy Iraku, stanowiły potwierdzenie hipotez dotyczących wykorzystywania przez obce państwa mniejszości kurdyjskiej w Iraku przeciw rządowi w Bagdadzie. Co więcej, wskazywały na brak podjęcia narodowo-ciowego w działaniach restrykcyjnych jakie dotknęły ludność kurdyjską i ukierunkowania ich ostrza głównie przeciw działaniom agenturalnym.

Kwestia kurdyjska w polityce wewnętrznej Iraku, dała o sobie znać także w czasie kryzysu sueskiego. W 1956 wydarzenia w Kanale wzmogły w Iraku antyrządowe nastroje. Te najmocniej wyczuwalne były właśnie na północy kraju, w regionach zamieszkałych przez Kurdów. Za przykład posłużyć może ten protest przeprowadzony w październiku 1956 roku w As-Sulajmanijji, kiedy to dwudziestotysięczny tłum wyległ na ulice miasta, dając dymisji premiera i wystąpienia Iraku

⁹ W. Bukowski: *Iran. Irak. Islam, wojna i polityka*. Warszawa 1982, s. 25-26

¹⁰ Report of PAO Dinsmore Shows Extent of Communist Organization in Sulaimaniya Liwa, op.cit., s. 1

¹¹ Mowa o Mustafie al-Barzanim i jego współpracownikach z powstania w 1945 roku.

¹² Ponad dwudziestotysięczny tłum Kurdów, biorąc udział w pogrzebie szejka, wykrzykiwał hasła antyrządowe, próbował uwolnić z więzienia osadzonego tam przez władze syna zmarłego przywódcy. Podczas szturmów więzienia zginęło kilkanaście osób. N.O. Oganiesjan, op. cit., s. 359

z Paktu Bagdadzkiego.¹³ Przyczyna takiego stanu rzeczy tkwiła w trzech nakładających się na siebie elementach: polityce wewnętrznej władz dyskryminującej przedstawicieli wspomnianej narodowości, niekorzystnym położeniu geopolitycznym powstającym dla nich na skutek zawiania Paktu Bagdadzkiego¹⁴ oraz utrzymaniem tych sił w sympatiach lewicowych i silnych wpływach radzieckich.

Zmiany jakie niosła soba rewolucja z 14 lipca 1956 roku dawała podstawę do poprawy relacji między rządem w Bagdadzie a Kurdami. Obalenie monarchii zostało przez kurdyjskie społeczeństwo Iraku przyjęte z niechęcią. Wspomniana Proklamacja nr 1 ogłaszała powstanie republiki, deklarując zachowanie jednolitości kraju oraz utrzymanie braterskich więzi z innymi państwami arabskimi.¹⁵ Obwieszczała również powołanie tzw. Rady Suwerennej (Madlis as-Sijada) stanowiącej najwyższy organ państwa, wyposażony w uprawnienia prezydenta a do czasu, gdy stanowisko to obsadzone zostanie drogą ogólnonarodowego referendum.¹⁶ Był to trzyosobowe kolegium składający się z sunnity, szyity i Kurda. Nie posiadał znaczenia jako siła polityczna, ale odtąd wszystkie dekryty wydawano w jego imieniu.

Dekretem z 7 września przywrócić ono prawa obywatelskie osobom pozbawionym ich za działalność komunistyczną przez poprzedni rząd. Trzy dni później ogłoszono amnestię dla uczestników powstania kurdyjskiego w latach 1943-1945, dzięki czemu umożliwiono im powrót do Iraku zyskując kilkudziesięciu przedstawicieli tego narodu, między innymi przebywających na terytorium Związku Radzieckiego od czasu zakończenia prowadzonych wtedy walk Mustafy al-Barzaniego.¹⁷

W 1958 roku, już po udanym przewrocie kwestia kurdyjska stała się przedmiotem sporu w relacjach iracko-irańskich. Gen. A.K. Kasim nie krył swego sceptycznego podejścia do żądań mu przez Iran deklaracji. Wskazywał na pomoc Teheranu dla separatystów kurdyjskich, rzecz dotyczyła jednak nie prób zawłaszczenia przez wschodni sąsiad Szatt el. Arab. Zarzuty Kasima nie były pozbawione racji.

Praktycznie od momentu obalenia monarchii i powołania Republiki władze irańskie nie pozostawały bierne wobec wydarzeń za zachodnią granicą. Szach, dostrzegając zagrożenie dla swych interesów w swobodach uzyskanych po 14 lipca przez irackich Kurdów, wykorzystując niechęć konserwatywnych feudałów, szczególnie wrogo nastawionych wobec klanu Barzaniego, do przeprowadzanej reformy rolnej, mobilizując ich wspólnie z Turcją do działań przeciw ekipie gen. A.K. Kasima. Uruchomiono w tym celu specjalne rozgłośnie radiowe na terenie Iranu i Turcji nawołujące przedstawicieli tej narodowości urodzonych na terenie Iraku, do powrotu i podjęcia walk z rządem republikańskim.¹⁸

Okoliczności te uznały za kolejny przyczynek do potwierdzenia hipotezy o wykorzystywaniu mniejszości kurdyjskiej w Iraku przez obce państwa, przeciwko rządowi w Bagdadzie po wykryciu spisku Raszida Alego al-Kajlaniego z grudnia

¹³ A.F. Fiedczenko, op. cit., s. 208

¹⁴ W. Bukowski, op. cit., s. 26-27

¹⁵ Documents of the international Affairs, London 1958, s. 285. 286. . wspomniane też I. al-Arif: *Iraq Reborn. A Firsthand Account of the July 1958 Revolution and after*. New York 1982, s. 61

¹⁶ Ibidem

¹⁷ A.F. Fiedczenko, op. cit., s. 229

¹⁸ R.K. Ramazani: *Iran's Foreign Policy 1941. 1973. A Study of Foreign Policy in Modernizing Nations*, Charlottesville 1975, s. 400-401

1958 roku. Wtedy te szeregi Frontu Jedności Narodowej opuścili Baas¹⁹ i Istiklal, natomiast wstąpiła do niego proradziecka Demokratyczna Partia Kurdystanu (dalej . DPK).²⁰ W dniu 25 stycznia 1959 roku Najwyższy Sąd Kasacyjny Republiki rehabilitował po miernie straconych przed dziesięciu laty przywódców KPI.²¹ A.K. Kasim bezsprzecznie posiadał nie tylko pełne rozeznanie, co do potencjalnych zagrożeń, ale też kontrolował bieg wydarzeń w kraju. Kurdów wykorzystywał w rozgrywce z nacjonalistami,²² komunistów przeciwstawiał panarabistom, sprawnie lawirując między poszczególnymi frakcjami, udzielając lub cofając im poparcie tak, aby żadna frakcja nie zdobyła znaczącej przewagi nad pozostałymi.²³

Choć zmiana ustroju i ekipy rządowej przyniosła uzdrowienie relacji wewnętrznych związanych z kwestią kurdyjską, nie oznaczała bynajmniej końca oddziaływania radzieckich wpływów na północy Iraku. Podczas uroczystości upamiętniających obalenie monarchii 14 lipca 1959 roku w Kirkuku krwawo zamieszki o podłożu etnicznym.²⁴ Starcia trwały niemal pięć dni. Lewicowe bojówki kurdyjskie dokonały pogromu ludności turkmeńskiej.²⁵ Spokój przywrócić dopiero skierowanie w region walk dodatkowych jednostek wojska.²⁶ W masakrze zginęło około osiemdziesięciu osób, pojęw z nich pogrzebano niewiadcem.²⁷ Odpowiedzialności za mord najpierw opinia publiczna, a następnie rząd w Bagdadzie obarczył komunistów. Kreml zażądał dowodów.²⁸ N. Chruszczow zaprosił A.K. Kasim do zwołania rewizyty w Moskwie, co tłumaczono troską radzieckich władz z powodu przybierającej na sile antykomunistycznej kampanii. Irański premier natychmiast zapowiedział wycofanie się z prowadzonych dotychczas działań tego typu, uznając całą sprawę za definitywnie zamkniętą.²⁹ W rzeczywistości zdecydował się dokończyć dzieło przywracania równowagi, ograniczając pozycję komunistów w państwie. Jeszcze w lipcu rozwiął oddziały Milicji Ludowej, nakazał rewizję lokali zajmowanych przez lewicowe bojówki. Przeprowadził ogromny czystki w wojsku i urzędach, pozbywając się z wszystkich radykałów komunistycznych.³⁰ Bynajmniej nie odważył się jednak na otwarte zerwanie z KPI i DPK.

Radzieckie wpływy na północy Iraku coraz mocniej ciążyły jednak rządowi w Bagdadzie. A.K. Kasim korzystał z dyplomatycznego i finansowego wsparcia bloku wschodniego, przyjął party na współpracę z nim ambitny plan rozwoju go-

¹⁹ R.G. Agajew: *Irak. Rewolucja i dyktatura. opyt sozdaniia fronta nacionalnogo jedinstwa 1941. 1982.* Baku 1991, s. 36

²⁰ Kluczowe znaczenie, jak słusznie zauważa M. Gdalski, zaczęła w takim układzie odgrywać NDP, balansując między panarabistami z Baas, narodowcami Istiklalu oraz komunistami. Utrzymywana przez to ugrupowanie koncepcja równowagi brała się z przekonania jej członków, jakoby rewolucja wyprzedziła samą siebie i przekroczyła swe granice. cyt. za *Iraqi Review* z dnia 13.04.1960, s. 27 za M. Gdalski: *Arabski Wschód. Historia. Gospodarka. Polityka.* Warszawa 1963, s. 603

²¹ Chodziło o Jusufa Sulajmana Jusufa (Fahda) oraz jego dwóch towarzyszy straconych 14 lutego 1949 roku. *3 Dead Iraqi Reds Honored.* W: *The New York Times* 26.01.1959, s. 7

²² *Iraqis Rebelling Again.* W: *The New York Times* 8.04.1959, s. 1-2

²³ R.P. Hunt: *Communism in Iraq. Kassim Holds the Key.* W: *The New York Times* 26.04.1959, s. 4

²⁴ *Iraqi Red Revolt and Army Mutiny Erupt at Kirkuk.* W: *The New York Times* 20.07.1959, s. 1-2

²⁵ *Fighting in Iraq Said to Continue.* W: *The New York Times* 21.07.1959, s. 1-2

²⁶ *Iraqi Regime Says Revolt Has Ended.* W: *The New York Times* 23.07.1959, s. 8

²⁷ J. Bulloch, H. Morris: *Wojna Saddama.* Poznań 1991, s. 40

²⁸ D. Adams Schmidt: *Soviet Believed Concerned.* W: *The New York Times* 22.07.1959, s. 10

²⁹ *Khrushchev Bids Kassim Pay Visit.* W: *The New York Times* 22.07.1959, s. 10

³⁰ Z samej armii usunięto do końca sierpnia 1500 oficerów znanych ze swych proradzieckich sympatii. Ch. Tripp, op. cit., s. 158, oraz D.R. Woblikow (red.): *Historia krajów arabskich.* Warszawa 1971, s. 195

spodarczego kraju,³¹ zaciągając tam jednocześnie coraz to nowe zobowiązania państwowe, przez co popadł w zupełną zależność ekonomiczną od Związku Radzieckiego i pozostałych państw socjalistycznych. Relacji tej nie zamierzają bynajmniej rozciągać na sferę polityczną. Na to jednak najwyraźniej nie godził się Kreml. Wykorzystając stare waśnie narodowo-ciowe rozdierające Irak i za pośrednictwem DPK podburzył przeciw niemu Kurdów.³² Pretekstem do wszczęcia sporu stały się czystki w szeregach armii i aparacie rządowym. Od początku skierowane zostały one jednak tylko przeciw najbardziej ekstremalnemu elementowi lewicowemu. Sam irański premier nie wywiązał się z żadnej osobistej niechęci w stosunku do przedstawicieli tego narodu. Wielokrotnie dawał temu wyraz deklarując swój sympatię dla nich, czemu zresztą trudno się dziwić, gdyż sam był po części Kurdem.³³ W październiku 1960 roku dziennik „Khabat”, organ prasowy DPK, opublikował artykuł o tytule: „Rzecz o sprawie A.K. Kasima”. Zarzucił mu odejście od zasady równoprawnego współistnienia Kurdów i Arabów zagwarantowanej trzecim artykułem Tymczasowej Konstytucji. Zwroty z pierwszego ustępu Ustawy Najwyższej skomentowano w następujący sposób: „Jeśli Irak jest częścią socjalistycznego kraju Arabów, to Kurdistan irański jest częścią ojczyzny Kurdów”. Stwierdzenie to odpowiednio nagłośnione przez propagandę rządową odwracało uwagę arabskiej opinii publicznej od przyczyn niezadowolenia przedstawicieli tej mniejszości narodowej, nakazując w zaistniałej sytuacji przyznać rację premierowi.³⁴ Mając za sobą przychylną opinię społeczeństwa mógł on teraz pokusić się o próbę ograniczenia radzieckich wpływów w północnych prowincjach państwa, zrzucił na kurdyjską lewicę całą odpowiedzialność za zaostrzenie stosunków między obu irańskimi narodami i spowodowane separatyzmem zerwanie współpracy z władzami państwowymi.³⁵ Począwszy od pierwszych miesięcy 1961 roku coraz częściej dochodziło do zbrojnych utarczek między siłami regularnymi a bojówkami DPK.³⁶

Uważa się, że w Bagdadzie przykuwają wówczas problemy oscylujące bynajmniej nie wokół północnych, czego należałoby się spodziewać, lecz południowych granic państwa. Rzecz dotyczyła bowiem Kuwejtu.

³¹ R.P. Hunt: *Iraq 5. Year Plan Has Red Advisers*. W: „The New York Times”, 24.12.1960, s. 2

³² środowisko polityków kurdyjskich było silnie inwigilowane przez Moskwę. Ch. Tripp, op. cit., s. 159; oraz M. Khadduri: *Republican Iraq. A Study in Iraq Politics since the Revolution of 1958*. London 1969, s. 176 i 178. Obaj autorzy starają się podkreślić neutralność Barzaniego, nie mniej twierdzeniom tym przeczą przytaczane przez nich fakty. Ostatni z wymienionych autorów dowodzi zerwania Barzaniego z komunistami, po czym wspomina o wykorzystaniu przez A.K. Kasima nieobecności kurdyjskiego przywódcy przebywającego na obchodach rocznicy rewolucji państwowej w Moskwie. Ibidem, s. 178

³³ U. Dann: *Iraq under Qassem. A Political History 1958-1963*, Tel Aviv 1969, s. 21

³⁴ R.P. Hunt: *Iraq is Troubled by Kurdish Tribe*. W: „The New York Times”, 27.12.1960, s. 10

³⁵ A.K. Kasim, którego matka była przecie, jak wspomniano, Kurdyjką, nie wywiązał się z żadnych antagonyzmów do nich, jako narodu. W Tymczasowej Konstytucji Republiki Iraku znalazł się nawet zapis: „Irak jest wspólnej ojczyzną Arabów i Kurdów”. *Provisional Constitution of the Republic of Iraq*, Bagdad 1958, § 3; . w godle państwowym umieszczono kurdyjski sztylet skrzyżowany z arabskim mieczem, który w intencjach twórców nie symbolizował zapewne odwiecznej walki arabsko-kurdyjskiej, lecz parafrazował widniejący na radzieckiej fladze motyw sierpa i młota. B. Iwasiów-Pardus: *Problemy Bliskiego i Rodkowego Wschodu w polityce zagranicznej republiki Iraku (1958-1980)*. Warszawa 1990, s.96

³⁶ W. Olszewski: *Historia powszechna. Wiat po roku 1945*. t. 2, Poznań 2000, s. 77-78. Podejmowano również próby negocjacji, lecz nie przyniosły one rezultatu. *Hodajstwo irańskiej obszczestwennosti*. W: „Prawda”, 8.02.1961, s. 2

Postawa Związku Radzieckiego podczas kryzysu kuwejckiego nie wpłynęła na zmianę stosunku Kasima do promoskiewskich partii komunistycznych.³⁷ Ograniczenie siły ich oddziaływania, do czego nadal dążył, oznaczało jednak konieczność przeprowadzenia na szeroką skalę policyjno-wojskowej akcji w północnych rejonach kraju, gdzie posiadały one najprężniejsze zaplecze.

W dniu 1 września, miesiąc wcześniej niż zwykle Kasim poinformował o rozpoczęciu walk nie na tych terenach. corocznych jesiennych manewrów wojskowych. Zakładano ćwiczenia z udziałem różnych rodzajów sił zbrojnych. Po raz pierwszy uczestniczyły w nich miały niemal połowa całej armii irackiej. Przewidywany obszar, na którym miały się odbywać, obejmował wszystkie cztery północne prowincje. Sposoby dyslokacji oddziałów świadczyły niewątpliwie o zamiarach operacji pierścieniem o rdzów uznanych za centrum wpływów komunistycznych.³⁸ Kluczowym problemem pozostawało znalezienie argumentu, pozwalającego racjonalnie uzasadnić wydanie decyzji o wkroczeniu armii do osad zamieszkałych przez Kurdów. A.K. Kasim posunął się do prowokacji. Wykorzystał antagonizmy. Wszedł w układ z naczelnikami niektórych plemion i miejscowymi posiadaczami ziemskimi, którzy nie aprobowali wzrostu znaczenia komunistów wśród przedstawicieli własnej nacji. Przy ich pomocy zorganizował zbrojne bojkoty symulujące antyrządową rebelię. Stała się ona oficjalnym powodem skierowania armii w kurdyjskie rejony kraju.³⁹

Do pierwszych starć między siłami rządowymi a lokalnymi oddziałami partyzanckimi doszło 5 września 1961 r.⁴⁰ Nazajutrz na całym obszarze przeprowadzono generalny strajk.⁴¹ Po dziesięciu dniach walki rozgorzały w wielu punktach.⁴² Komendant nad formacjami powstał czymi przebiegł generał Mustafa al-Barzani. Ten doskonale przeszkolony dowódca, posiadający praktykę w prowadzeniu walk podjazdowych, okazał się dodatkowo wietnym strategiem. Kasim nie spodziewał się natrafić na tak silny i dobrze zorganizowany opór. Kierując trzydziścioletni w pełni wyekwipowany oddział, lotnictwo, broń pancerną, przeciw dysponującym siedmiuset starymi karabinami Kurdów⁴³ liczył na łatwe zwycięstwo. Stało się jednak inaczej. Początkowe utarczki przekształciły się w ciężkie starcia zbrojne. Mistrzowsko prowadzonymi akcjami dywersyjnymi przeciw irackim siłom rządowym Barzani zyskał powszechne uznanie wśród własnego narodu. Posiadany autorytet dał mu posłuch u dowódców samodzielnie operujących grup partyzanckich. Barzani koordynował ich działania nadając walkom charakter regularnej wojny. Zacięte bitwy ogarnęły rejon szosy Mosul - Szaklawa.

W dniu 16 września do Moskwy⁴⁴ udała się specjalna iracka delegacja rządowa z dowódcą cym lotnictwem⁴⁵ gen. Dżalalem Dżafarem al-Aukatim na czele.⁴⁶

³⁷ FRUS. 1961. 1962, vol. XVII, 150, *Memorandum from the Assistant Secretary of State for Near Eastern and South Asian Affairs (Talbot) to the under Secretary of State (Ball)*. Washington 18.12.1961, s. 364

³⁸ A.F. Fiedczenko, op. cit., s. 252

³⁹ J. Faud, op. cit., s. 74

⁴⁰ A.F. Fiedczenko, op. cit., s. 252

⁴¹ B. Iwasów-Pardus, op. cit., s. 96

⁴² *Reports Conflict on Iraqi Revolt*. W: *The Washington Post - Times Herald*. 18.09.1961, s. 13

⁴³ J. Faud, op. cit., s. 74

⁴⁴ Przygotowując podjęte, dzień wcześniej określił w przemówieniu radiowym operację jako skierowaną przeciw ruchom imperialistycznym+. *Radio Messages Hint North Iraq Revolt*. W: *The Washington Post - Times Herald*. 16.09.1961, s. 6

Został on osobiście przyjęty przez Chruszczowa, co wyraźnie podkreślało rangę wizyty, w spotkaniu tym uczestniczył też radziecki minister obrony Rodion Malinowski.⁴⁷

Wspomniane wydarzenia po raz kolejny potwierdzają istnienie zagrożenia dla rządów w Bagdadzie, związane z wykorzystywaniem przez obcych, w tym przypadku radzieckich wpływów ludności kurdyjskiej na terenie Iraku, do wywierania nacisku na kierunki prowadzonej przez politykę wewnętrzną i zagraniczną.

Taki stan rzeczy był trudny do zaakceptowania dla władz irackich. Stąd też próba wyrwania się z krępujących ich warunków ograniczających de facto suwerenność, pozostają jednym z priorytetów działań dyplomatycznej ekipy A.K. Kasima. Zmierzając do tego celu premier najwyraźniej nie miał zamiaru zastosować się do sugestii przekazanych mu za pośrednictwem Aukatiego. Wzmocnił cenzurę, poddał ciłej szemu nadzorowi organizacje społeczne i polityczne, nasilił represje wobec komunistycznych ugrupowań opozycyjnych i politycznych na terenie całego kraju oraz zintensyfikował działalność militarną przeciw Kurdom w północnych rejonach. W rezultacie bombardowania lotnicze zburzonych zostało tu doszczętnie ponad sto pięćdziesiąt wsi oraz dwa miasta pełniące charakter lokalnych centrów, a ponad 100 000 ludzi pozbawionych dachu nad głowami i środków do życia, zmuszonych było szukać schronienia na trudnodostępnych obszarach górskich.⁴⁸

Sukcesy siły rządowej polegały na wyparciu partyzantów z najbardziej newralgicznych odcinków jesieni 1961 oraz zepchnięciu broniących się oddziałów na słabo zaludnione tereny, okazały się krótkotrwałe. Główną przyczyną nieuczynienia wtedy z powodzeniem operacji, była zewnętrzna pomoc udzielana kurdyjskim powstańcom i to bynajmniej nie tylko ze Związku Radzieckiego. Od grudnia 1961 coraz aktywniej angażowały się w nią, pomimo antykomunistycznego charakteru akcji wojskowej Kasima, również mocarstwa zachodnie zainteresowane osłabieniem irackiego reżimu.

Bagdadowi zażądanej pomocy nie udało się uzyskać w Damaszku. W dniu 28 marca 1962 roku w Syrii wojsko przechwyciło kontrolę nad krajem, powołano nowego pronaserosko-socjalistycznego rząd, przywracając co prawda Kudsiemu urząd prezydenta, lecz o bliższym sojuszu z Bagdadem nie mogło być mowy. Wspólne plany iracko-syryjskie oraz ustalenia z Rutbą, podjęte 15 i 16 marca dotyczące powołania federacji oraz koordynacji wysiłków obronnych, legły w gruzach również szybko jako powstały.⁴⁹ Kasim ponownie znalazł się w sytuacji wyjściowej, musząc wręcz brać w perspektywie pod uwagę możliwość zintensyfikowania pomocy przekazywanej poprzez Syrię powstańcom kurdyjskim.

Działanie ogromnej rebelii i tak już rujnowało Irak. W szeregach armii szerzył się defetyzm.⁵⁰ Walki zbrojne pochłaniały lwią część dochodów państwa pochodzących ze sprzedaży ropy. Kasim, chcąc pokonać Barzaniego, musiał nieustannie zwiększać wydobycie tego surowca. Mocarstwa zachodnie jeszcze na początku

⁴⁵ Reprezentował jako jeden z nielicznych przedstawicieli armii w tym czasie, zdecydowanie pro-radzieckie sympatie. eksponowane U. Dann, op. cit., s. 103, 160; ale zarazem był jednym z najbardziej oddanych Kasimowi ludzi. M. Khadduri, op. cit., s. 191, 199

⁴⁶ *Khrushchev Meets Iraqis*. W: *The New York Times*, 17.09.1961, s. 4

⁴⁷ *Iraqis Meet Khrushchev*. W: *The Washington Post - Times Herald*, 17.09.1961, s. 6

⁴⁸ A.F. Fiedczenko, op. cit., s. 252

⁴⁹ E. i E.F. Penrose, op. cit., s. 286

⁵⁰ D.L. Dugas: *Revolt of Kurdish Tribesmen Threatens Iraqi Regime*. W: *The Washington Post - Times Herald*, 24.04.1962, s. 10

stycznia 1962 roku zagroziły irackim władzom narodzieniem sankcji gospodarczych, jeżeli odważy się one skorzystać z ropy naftowej przejętej od powstających z ITN korporacji w 1961.⁵¹

Podsycając rebelię kurdyjską Związek Radziecki uzależniał siebie w coraz większym stopniu iracką gospodarkę, sprzyjając zresztą temu postawie rządu w Waszyngtonie, Londynie, Kairze czy Tel Awiwie.⁵²

Wykorzystywanie mniejszości kurdyjskiej w Iraku przez obce państwa przeciw rządowi w Bagdadzie, nie budzi tu żadnych wątpliwości. Na uwagę zasługuje natomiast nasilenie tego procederu i stosowanie go nie tylko przez Iran i Związek Radziecki, lecz przez coraz liczniejszą grupę państw. Stał się on już stałym elementem determinującym stan bezpieczeństwa wewnętrznego Iraku.

Kreml zdawał się zresztą wiara w popieranym powstaniem znacznie dalej idące plany. W sierpniu KPI zaproponował Barzaniemu wydatne wsparcie pomocy dla jego oddziałów, jeżeli zdecyduje się on rozszerzyć teren prowadzonych działań o granicę z Związkiem Radzieckim obszary północno-zachodniego Iranu.⁵³ Kurdyjski przywódca poinformował o otrzymanej ofercie prasę, nie podejmując się zarazem przeniesienia walk poza granice Iraku. Najprawdopodobniej całą sprawę służyła jedynie wywarciu presji na władze w Teheranie celem utrzymania neutralności szacha Muhammada Rezy wobec konfliktu.⁵⁴

Kasimowi udało się natomiast przejąć opór Ankary i wciągnąć tamtejszy rząd do aktywnej współpracy przeciw powstańcom.⁵⁵ Zapewnił irackiej armii możliwość cigania oddziałów partyzanckich na obszarach przygranicznych po stronie tureckiej, bowiem jak wyraził 20 sierpnia minister spraw zagranicznych tego kraju przez wzgląd na interesy dobrosąsiedzkich stosunków zdecydował się on zawiesić loty patrolowe nad tą strefą.⁵⁶ Barzani nie zamierzał jednak pod wpływem zaistniałej okoliczności złożyć broń. Stanowczo odrzucił wariant kapitulacji i zapowiedział kontynuację prowadzonych dotychczas działań, gdy jego zdaniem walka pozostawała jedyną drogą do osiągnięcia autonomii.⁵⁷

Z każdym miesiącem starcia między iracką armią a oddziałami powstańcami stawały się coraz bardziej zacięte, a na politycznym horyzoncie nie rysowała się perspektywa szybkiego rozstrzygnięcia sporu.⁵⁸ Sytuacja gospodarcza kraju przekładała się na panujące tu nastroje społeczne. W końcu 1962 roku w Iraku nastąpił kryzys ogólnokrajowy.⁵⁹ Niezadowolone ludności potęgowały represyjny w stosunku do własnych obywateli kurs rządu. Nasilał się gwałtowny sprzeciw wobec wojny, protestowali już nie tylko szeregowi żołnierze, lecz również korpus oficerski. Kasim odpowiedzialności za problemy wewnętrzne obarczał nie wywiastwo, lecz ze swych zobowiązań ITN oraz mocarstwa zachodnie. Stanom Zjednoczonym

⁵¹ *Iraq Challenges Key Oil Producer*. W: *The New York Times* 9.01.1962, s. 68

⁵² S. Topping: *Iraq Reds Ask Link with Kurds*. W: *The New York Times* 15.09.1962, s. 1-2

⁵³ D. Adams Schmidt: *Kurds Said to Get Offers of Red Aid*. W: *The New York Times* 24.09.1962, s. 10

⁵⁴ Prezentował on początkowo przychylnie powstańcom stanowisko, odmiennie niż rząd Turcji, wraz z eskalacją działań wojennych jednak dostrzegł w rozbudzonych aspiracjach Kurdów irackich również zagrożenie dla własnego kraju. B. Iwaszów-Pardus, op. cit., s. 45

⁵⁵ *Iraq Accuses Turks of Plane Offenses*. W: *The New York Times* 19.08.1962, s. 3

⁵⁶ *Turkey Stops Patrols by Jets at Iraq Border in Amity Move*. W: *The New York Times* 21.08.1962, s. 6

⁵⁷ D. Adams Schmidt: *Kurdish Rebel Chief Says Force is Only Way to Win Autonomy*. W: *The New York Times* 11.09.1962, s. 1-2

⁵⁸ *Kurds and Iraqi Soldiers Reported in Heavy Fighting*. W: *The New York Times* 4.11.1962, s. 2

⁵⁹ A.F. Fiedczenko, op. cit., s. 259

zarzucić w cz sabota gospodarczy.⁶⁰ Kierować go to ku Moskwie i powi zany z ni a pozostaj cym dot d w opozycji rodzimych ugrupowaniom lewicowym.⁶¹

W dniu 3 stycznia 1963 KC KPI stanowczo za dać od premiera poczynienia zdecydowanych działań w stosunku do spiskowców.⁶² Przedło ono mu specjalne o wiadczenie dowodzące istnienia realnego zagrożenia dla panującego systemu ze strony potencjalnych zamachowców. W dokumencie wymienione zostały oddziały garnizonu bagdadzkiego i wskazane osoby przygotowujące przewrót.⁶³ Kasim pozostaje jednak wierny sobie. Wydaje co prawda rozkaz o aresztowaniu niektórych spiskowców, lecz wkrótce ich uwolnił. Nakazał opuszczenie kraju egipskim dyplomatom zamieszkanym w kontakty z konspiracyjnymi grupami prowadzonymi wymierzonym przeciw niemu działalnością.⁶⁴ Zaoferował amnestię powstańcom kurdyjskim⁶⁵ i wygłasza pokojowe przemówienia w jednostkach, gdzie spiskowcy rozwinęli szczególnie aktywne działania. Wystąpił zarazem z o wiadczeniem na temat zakazania sw najbliższym czasie+okresu przebiegu w kraju i przeprowadzeniu w niedalekiej przyszłości+demokratycznych wyborów do Zgromadzenia Ustawodawczego. W dniu 1 lutego Kasim zapowiedział uchwalenie na początku następnego tygodnia ustawy o utworzeniu narodowej kompanii naftowej sygnalizującej jednoznacznie zamiar nacjonalizacji całej najważniejszej gałęzi irackiego przemysłu. Oskarżył równocześnie Stany Zjednoczone o organizowanie rebelii naftowej.⁶⁶ Te spóznione poczynania już nie mogły uratować Kasima, działania skierowane przeciw koncernom tylko przyspieszyły koniec.

Przewrót przeprowadzono za pośrednictwem dwóch podstawowych sił Bloku Socjalistycznego+ kierowanej od 1959 przez ekstremistycznych liderów Baas oraz Istiklalu i unionistów, a także grupy oficerów skupionej wokół A.S. Arifa. Wszyscy oni byli zainteresowani likwidacją rządu Kasima, obwiniając go o szurpowanie+ władzę po obaleniu monarchii, rozprawę z komunistami oraz Kurdami, którym to nie zapomniano masakry w Kirkuku i pomocy udzielonej rządzi przy tłumieniu zorganizowanego przez późniejszych uczestników bloku buntu Szawafa.

Analizując okoliczności upadku rządu A.K. Kasima oraz udział państwa trzecich w rebelii, nie sposób przecenić rolę jaką przypadła irackim Kurdom. W dużej mierze to w ich sprawę, już nie tylko obce mocarstwa a także szereg państw ościennych, skutecznie osłabiały władzę w Bagdadzie zmuszając je na koncentrowaniu wszelkich wysiłków na rzecz przywrócenia pełnej kontroli na północnych rubieżach kraju. Oznaczało to ogromne wydatki uszczuplające i tak więc cy pustkami budżet, konieczność czasowej rezygnacji z niezbędnych reform społeczno-gospodarczych etc. Nie pozostawały one bez wpływu na nastroje społeczne stwa z utęsknieniem oczekującego poprawy warunków bytowych.

Upadek rządu A.K. Kasima nie oznaczał bynajmniej końca kłopotów kurdyjskich dla władzy w Bagdadzie. Stojąc przed nowym rządem spraw nie cierpić zwłoki, wymagając natychmiastowego uregulowania, była wojna na północy kraju.

⁶⁰ *Iraq Premier Asserts U.S. Was Behind Oil Sabotage*. W: *The New York Times*+ 20.11.1962, s. 13

⁶¹ A.F. Fiedczenko, op. cit., s. 259

⁶² Ibidem

⁶³ Ibidem, s. 260

⁶⁴ *Iraq Expels Cairo Diplomat for Distributing Leaflets*. W: *The New York Times*+ 28.01.1963, s. 3

⁶⁵ D. Adams Schmidt: *Iraq Offers Kurds Amnesty+If They Give up Before Sunday*. W: *The New York Times*+ 15.01.1963, s. 3

⁶⁶ *Iraq Accuses Washington of Oil Plot*. W: *The Washington Post . Times Herald*+ 3.02.1963, s. 23

Zgodnie z deklaracjami niezwłocznie podjęto pokojowe rokowania z Barzanim.⁶⁷ Jak ujawniły wówczas jeden z liderów ruchu kurdyjskiego Djalal Talabani. Władze w zamian za zawieszenie broni zaoferowały ogłoszenie powszechnej amnestii dla partyzantów i uwolnienie więźniów politycznych, wyjąwszy oskarżonych o działalność komunistyczną.⁶⁸ Przywódcy rebelii wyraźnie nie dowierzali składanym im obietnicom, wstrzymali się jednak od operacji zaczepnych, przyjmując wyczekującą postawę i prowadząc dalsze negocjacje.⁶⁹

Działania baasistowskiego reżimu spotkały się bowiem nie tylko z dezaprobatą i nieprzychylnym odbiorem w Kairze hamując proces integracji,⁷⁰ ale też z niemal otwartą wrogością Kremla. Publicznie ogłosił on swe pełne poparcie dla praw irackich Kurdów do autonomii oraz pomoc dla Barzaniego.⁷¹

Rokowanie na temat swego statusu, jak już wspomniano, prowadzili oni z władzami w Bagdadzie od lutego 1963 roku. W dniu 10 marca reżim Bakra wydał decyzję o amnestii dla uczestników powstania oraz więźniów politycznych zwanych z DPK, a nazajutrz bagdadzkie rozgłośnie radiowe potwierdziły uznanie przez rząd Iraku narodowych praw ludności kurdyjskiej.⁷²

Do pierwszego poważnego rozdziału ku politycznym interesom między nimi a baasistami doszło podczas kwietniowych negocjacji w Kairze dotyczących przeszłej federacji arabskiej, gdy ich przedstawiciele niedopuszczeni do obrad wystosowali memorandum do obecności swego reprezentanta przy rozmowach na temat integracji Iraku, Syrii i ZRA.⁷³ Kurdowie przekazali wówczas delegacji irackiej własne gotowe projekty i rozwiązania w kwestii postulowanej autonomii. Pełne ich opracowanie zakładało posiadanie przez nich demokratycznie wybieranego Zgromadzenia Ustawodawczego oraz rządu zwanego Radą Wykonawczą, pod którego auspicjami pozostawiby wymiar sprawiedliwości, szkolnictwo, służba zdrowia, rolnictwo, przemysł tytoniowy oraz polityka społeczna, przesłano do Bagdadu. Przebywający tu emisariusze kurdyjscy zostali jednak zatrzymani i potraktowani w sposób odbiegający od dyplomatycznych reguł.⁷⁴ Baasyci najwyraźniej jednak nie zamierzali negocjować.⁷⁵

W drugiej połowie maja Saadi udał się osobiście do Damaszku, aby uzgodnić szczegóły antykurdyjskiej operacji.⁷⁶ Również władze w Moskwie nie pozostały bezczynne⁷⁷ przesyłając niezbdne dostawy Barzaniemu. Na początku czerwca 1963 roku baasyci skoncentrowali wojska w Kurdystanie. W dniu 7 czerwca przystąpili do działania.⁷⁸ Jednostki rządu wkroczyły do tutejszych wiosek i miast.

⁶⁷ D. Adams Schmidt: *Kurd Chiefs Leaving Mountains for Peace Meetings in Baghdad*. W: *The New York Times* 18.02.1963, s. 1-2

⁶⁸ *Iraq to Release Kurdish Captives*. W: *The New York Times* 21.02.1963, s. 4

⁶⁹ A. Grgies: *Sprawa kurdyjska w XX wieku*. Warszawa 1997, s. 48

⁷⁰ *Baath Party Chief Cool to Arab Unity*. W: *The New York Times* 30.05.1963, s. 4

⁷¹ S. Topping: *Moscow Supporting a Kurd State in Iraq*. W: *The New York Times* 7.05.1963, s. 1-2

⁷² A. Grgies, *op. cit.*, s. 48

⁷³ Sz. Aszirjan: *Nacionalno-demokraticieskoe dwi enie w irakskom Kurdistanie (1961. 1968)*. Moskwa 1975, s. 65-66

⁷⁴ A. Grgies, *op. cit.*, s. 48

⁷⁵ *Iraq Opens Talks on Kurd Accord*. W: *The New York Times* 12.05.1963, s. 20

⁷⁶ Sz. Mgoi: *Problema nacionalnoj awtonomii kurdszkogo naroda v Irakskoj Respublike (1958. 1970)*. Erewan 1977, s. 185

⁷⁷ *Soviet Move in the Mideast*. W: *The New York Times* 9.05.1963, s. 36

⁷⁸ W Kairze toczyły się jeszcze za pośrednictwem Nasera tzw. rozmowy ostatniej szansy. D. Adams Schmidt: *Kurds and Iraqis Prepare to Fight*. W: *The New York Times* 10.06.1963, s. 4

Doszło do niewyobrażalnych aktów okrucieństwa.⁷⁹ Rano 10 czerwca RNDR nadał komunikat radiowy zawierający ultimatum dla przywódców kurdyjskich: „Wszystkim zdrajcom, wrogom narodu i suwerennej republiki nakazujemy w ciągu 24 godzin wybrać i przejść na stronę drugą... Ci, którzy nie zechcą i nie zgodzą się na natychmiastowe bezwarunkowe kapitulacje, do wiadomości na swojej skórze wszystkich konsekwencji podjętej takiej decyzji”.⁸⁰ Północne prowincje kraju: Mosul, Sulajmanija, Kirkuk i Erbil, ogłoszono strefy działań wojennych.⁸¹ Za granicę Barzaniego wyznaczono ogromną nagrodę – 100 tys. denarów irackich (280 tys. USD). Gubernator wojenny strefy północnej, zagrożony stosowaniem najcięższych kar za udzielanie pomocy powstańcom: „Zniszczymy każdą wieś lub miejscowość, jeżeli z ich strony lub w pobliżu rozlegnie się strzały w kierunku jednostki wojskowej, policji, Gwardii Narodowej lub lojalnych rzemieślników”.⁸² Przeciw partyzantom skierowano dwie trzecie całej armii irackiej, oddziały policji oraz Gwardii Narodowej. W walkach uczestniczyło około dziesięciu tysięcy ochotników syryjskich. Działaniami zbrojnymi towarzyszyły okrucieństwa wobec ludności kurdyjskiej. Nieprawdopodobnym bestialstwem odznaczały się oddziały Gwardii Narodowej stosujące taktykę spalanej ziemi i etnicznych czystek. Na setki wsi zrzucono bomby i butle z napalmem, palono dojrzewające zboże, ogrody, rozstrzeliwano z ciekawości stad; mordowano starców, kobiety i dzieci. Pacyfikowano całą prowincję, oddając domostwa mieszkańców tych ziem oraz dobytek sprowadzonym celem zasiedlenia plemionom arabskim.⁸³

Rzecznikiem sprawy kurdyjskiej na arenie międzynarodowej stał się pasterz bloku wschodniego. W dniu 3 lipca 1963 roku Republika Ludowej Mongolii zgłosiła przed Radą Bezpieczeństwa petycję domagającą się by iracka polityka zagłady Kurdów została rozpatrzona na forum ONZ podczas 18 sesji Zgromadzenia Ogólnego.⁸⁴

Downing Street i Biały Dom nie pozostawały bowiem, co sugerowały przesłanie francuskiego dziennika, jedynie biernym obserwatorem antykurdyjskich operacji, lecz czynnym ich współorganizatorem. Podczas lipcowej sesji Rady CENTO w Izmirze przyjęto bowiem plan turecko-irackiej zbrojnej operacji przeciw Kurdom opatrzonej kryptonimem „Tygrys”.⁸⁵ Przewidywały marsz oddziałów tureckich na Mosul i wojsk irackich ku Sulajmaniji.⁸⁶

Projektowana akcja stanowiła potężne wsparcie dla działań rządowych w Bagdadzie. Teheran skierował na teren irackiego Kurdystanu kadrę doradców wojskowych mających koordynować pacyfikację obszarów, których mieszkańcy aktywnie wspierali miejscowych partyzantów, natomiast iracka straż graniczna otrzymująca rozkazy militarnego reagowania w razie gdyby sytuacja przedstawiała się niepropagandowo dla irackiej armii. Turcja zamknęła swe granice dla uchodźców z regionów objętych walkami.⁸⁷ Pomoc władzom w Bagdadzie, od początku nim zapadła decyzja

⁷⁹ 165 Kurds Reported Killed in Fighting in North Iraq. W: *The New York Times*, 14.06.1963, s. 13

⁸⁰ Cyt. za A.F. Fiedczenko, op. cit., s. 266

⁸¹ Sz. Mgoi: *Problema nacionalnoj avtonomii kurdszogo naroda v Irackoj Respublike (1958. 1970)*. Erewan 1977, s. 186

⁸² Cyt. za A.F. Fiedczenko, op. cit., s. 266

⁸³ A. Grgies, op. cit., s. 51

⁸⁴ Sz. Mgoi, op. cit., s. 197

⁸⁵ Sz. Aszirjan, op. cit., s. 71

⁸⁶ A.R. Ghassemlou: *Kurdystan i Kurdowie*, Warszawa 1969, s. 275

⁸⁷ A. Grgies, op. cit., s. 54

CENTO, okazał bliski im ideologicznie i politycznie baasistowski re im syryjski.⁸⁸ Wysłane stąd jednostki zostały pobite jednak przez kurdyjskich powstańców w rejonie Dahuk. Kluczowe pod kądem względu dem znaczenie dla pomyślności prowadzonych przez rząd iracki walk na północy kraju, posiadają pomoc mocarstw zachodnich. Amerykański ambasador w Libanie potwierdził 2 lipca podczas konferencji prasowo-telewizyjnej pejs gotowo Stanów Zjednoczonych do wsparcia działań rządu irackiego.⁸⁹

Barzani, posiadając informacje o planowanej przez CENTO operacji „Tygrys”, wystosował za pośrednictwem radzieckiej ambasady w Teheranie poufne pismo do władz na Kremlu, prosząc o zaprzeczenie planowanej akcji przeciw Kurdom. Odpowiedź ze strony Moskwy była natychmiastowa. Agencja TASS opublikowała obszerny komunikat rz dowodzący, z którym Związek Radziecki nie zamierzał bezczynnie przyglądać się niedoli szkodliwego sympati + narodu kurdyjskiego i obcej interwencji w wewnętrznej sprawie Iraku.⁹⁰ Reim w Bagdadzie wyraził oczwicie zgodną na wkroczenie obcych wojsk niesłychanie pomoc przy tłumieniu powstania, co zostało jednak przez Moskwę przemilczane.

W rezultacie realizacja projektu została zaniechana. Władze w Bagdadzie mogły jedynie w akcie bezsilności oskarżyć Kreml o wspieranie powstańców, co też uczyniły,⁹¹ lecz pozostały zupełnie bez wpływu powstała sytuacja. Zaangażowanie Moskwy w dyplomatyczną ofensywę przeciw reimowi baasistowskiemu było bezsporne.⁹²

Prowadzone na północy kraju walki doprowadziły ponownie Irak na skraj bankructwa. Nastąpiło dalsze umocnienie wpływów brytyjskich a wraz z nim po raz kolejny powrócono do koncepcji szynowego Półksiężycy + Naser od czasu nie ukrywał swej dezaprobaty wobec baasistów. Jeszcze w lipcu 1963 roku zdystansowały się od możliwości integracji ZRA z Syrią i Irakiem, póki dżieroni tamster rządów.⁹³ Od lat sukcesywnie zwiększały pomoc dla kurdyjskich powstańców. Jesienią wzajemny antagonizm między reimami baasistowskimi a Kairem sięgnął zenitu.⁹⁴ Za realizację tego programu rząd zabierał się dopiero wiosną 1964. Pierwsze miesiące rząd wykorzystywał do ustabilizowania sytuacji wewnętrznej, stopniowego odsunięcia od władzy przedstawicieli Baas, poszukiwania drogi porozumienia z przywódcami kurdyjskiego ruchu wyzwolenia czego.⁹⁵

Duży wpływ na życie polityczne kraju wywarła i tajna rywalizacja o władzę w rządzie i RNDR między liberalnym prozachodnim ugrupowaniem Tahira Jahji Raszida Musliha a unionistami.⁹⁶ Podejmowane przez Tahira Jahji próby zmniej-

⁸⁸ D. Adams Schmidt: *Syrian Battalion Said to Aid Iraq*. W: *The New York Times*, 1.07.1963, s. 1-2

⁸⁹ A. Grgies, op. cit., s. 55

⁹⁰ Sz. Aszirjan, op. cit., 71

⁹¹ *Iraq Given Warning by Soviet Union*. W: *The Washington Post . Times Herald*, 10.07.1963, s. 6; lub *Iraq Hits at Soviet on Kurdish Question*. W: *The New York Times*, 11.07.1963, s. 4

⁹² *Soviet Warns It May Intervene in Kurd Dispute, Urges U.N. Action*. W: *The Washington Post . Times Herald*, 11.07.1963, s. 1

⁹³ B. Iwasów-Pardus, op. cit., s. 44. Co związało było z nieudaną próbą przewrotu w Syrii. *Cairo Press Condemns Smothering of Syrian Revolt*. W: *The Washington Post . Times Herald*, 21.07.1963, s. 18

⁹⁴ *Iraq President Fails in His Efforts to End Bitter Syria-Egypt Contest; Syrians Intransigent*. W: *The Washington Post . Times Herald*, 1.09.1963, s. 12

⁹⁵ A. Brown: *Kurdish Leader Says Rebels Will Keep Arms*. W: *The Washington Post . Times Herald*, 1.03.1964, s. 29

⁹⁶ M. Khadduri, *Republican*, op. cit., s. 216

szenia wpływów tych ostatnich nie powiodły się. Pod presją swych rywali politycznych, mających początkowo pełne poparcie prezydenta Arifa premier ci le realizowały założenia programowe. W ród przedsięwzięcia dowych szczególnie znaczenie dla stabilizacji sytuacji wewnętrznej kraju miało porozumienie z przywódcami kurdyjskimi o zawieszeniu broni, podpisane w wyniku negocjacji 10 lutego 1964.⁹⁷

Niemal z dnia na dzień wznowiono wstrzymanie budów obiektów przewidzianych umową z 1959 roku. Zaprzestano kampanii antyradzieckiej, poszerzono zakres współpracy gospodarczej i handlowej oraz podpisano układ moskiewski o zakazie do wiadczenia broni atomowej w trzech sferach. Rząd Jahji poparł na forum międzynarodowym przedłożony Zgromadzeniu Ogólnemu ONZ wniosek o rozstrzygnięciu sporów granicznych drogą mediacji pokojowej, dzięki temu wkrótce udało się na niezwykle korzystnych zasadach zakupić broń w Związku Radzieckim.⁹⁸ Zblienie z Moskwą rozwiłał Arifowi jak wspomniano również inny palący problem, a mianowicie kwestię powstania kurdyjskiego.⁹⁹

Przywódca iracki zawarł z Barzanim porozumienie o przerwaniu ognia. Bez wątpienia do kompromisu doszło dzięki radzieckiej mediacji. Kreml manifestował Arifowi rolę, jaką odgrywa w regionie, dzięki temu Kurdowie mieli uzyskać wymarzone prawa¹⁰⁰ a rząd w Bagdadzie zadeklarował zapisanie ich w nowej konstytucji. Również Biały Dom zaczął dostrzegać w Kurdach¹⁰¹ wygodny instrument manipulacji sytuacji politycznej w regionie. Wykorzystał niechęć niektórych Kurdów do kompromisu. Pomoc dla przeciwników pojednania z Bagdadem nadeszła z Iranu.¹⁰²

W dniu 29 kwietnia 1964 roku uchwalono nową tymczasową¹⁰³ konstytucję. Określała ona Republiki Irackie jako demokratyczne, socjalistyczne, niezależne państwo opierające się na spuściźnie arabskiej i islamie, której obywatele stanowić będą nacja arabskiej. Znamienne wręcz symboliczne znaczenie posiadał zapis artykułu pierwszego zgodnie, z którym rzeczą jest po to, aby doprowadzić najszybciej jak to możliwe do jednolitego państwa. począwszy od integracji z ZRA.¹⁰⁴ Ustawa weszła

⁹⁷ *Cease-Fire Is Ordered in Kurdish Rebellion*. W: *The Washington Post - Times Herald*. 11.02.1964, s. 10

⁹⁸ *Historia...*, op. cit., s. 203

⁹⁹ D. Adams Schmidt: *Kurdish Rebels and Iraq Agree to Cease Fighting*. W: *The New York Times*. 11.02.1964, s. 1-2

¹⁰⁰ *Kurds in Baghdad for Autonomy Talk*. W: *The New York Times*. 16.02.1964, s. 20

¹⁰¹ Mimo oficjalnych zapewnień o kontynuowaniu przyjaznej polityki przez nowego rezydenta Białego Domu wobec Bagdadu. FRUS. 1964. 68, vol. XXI, 164, *Letter from Secretary of State Rusk to Minister of Foreign Affairs al-Hamid*, Washington 7.05.1964, s. 335

¹⁰² J. Faud, op. cit., s. 75

¹⁰³ Termin ważności konstytucji został ograniczony okresem przejściowym, czas trwania, którego określono jako 3 lata. Szesnaście miesięcy przed upływem okresu przejściowego rząd miał uchwalić ordynację wyborczą i określić strukturę przyszłego parlamentu. Kontynuacją czasowej konstytucji stała się uchwała o utworzeniu najwyższego ustawodawczego organu republiki - Rady Narodowej Dowództwa Rewolucyjnego (RNDR). W skład RNDR weszli prezydent, premier, przywódca sztabu generalnego armii irackiej, dowódca dywizji, dowódca sił lotniczych, gubernator wojskowy Iraku i inni oficerowie w randze nie mniej pułkownika, mianowani przez prezydenta (razem 20 osób). Członkiem RNDR, "aktywnym uczestnikiem rewolucji 18 listopada 1963", zabraniano utrzymywania kontaktów z jakimikolwiek partiami lub ugrupowaniami politycznymi. A.F. Fiedczenko, op. cit., s. 272

¹⁰⁴ Ustawa najwyższa deklaruje równość praw Arabów oraz innych narodowości zamieszkujących kraj w ramach jednego Iraku. Zapowiada, że w specjalnych ustawach wolno sędzia, druk, zebra, tworzenia związków zawodowych i innych organizacji społecznych, gwarantowała nietykalność własności prywatnej, która mogła być konfiskowana przez władze tylko pod warunkiem sprawiedliwego

w ycie, jak to przewidywała tre przedostatniego postanowienia,¹⁰⁵ z dniem publikacji tekstu na łamach prasy, co miało miejsce 3 maja 1964 roku.¹⁰⁶

Moskwa jasno wyraziła tym swój dezaprobat wobec stanowiska Arifa, przyczyniając się do wybuchu kolejnego powstania na północy kraju. Kurdowie podjęcie walk uzasadnili niedotrzymaniem przez rząd Jahji porozumienia zawartych z nimi w porozumieniu podpisanym 10 lutego 1964 roku. Do wznowienia działań wojennych doszło 3 kwietnia 1965,¹⁰⁷ choć sygnały stanowicze ich zapowiedź docierały sukcesywnie¹⁰⁸ wraz z informacjami o krytycznych uwagach Kremla na temat polityki władz irackich.¹⁰⁹

Im bardziej Irak dryfował w kierunku Zachodu, tym mocniej powstanie Kurdów przybierało na sile.¹¹⁰ W grudniu 1965 roku prezydent i premier zdecydowali definitywnie rozprawić się z Kurdami.¹¹¹ Jednostki rządu miały zepchnąć powstańców do granicy iracko-irańskiej i tam zadać im ostateczny klęskę.¹¹² Podczas prowadzonej operacji irackie lotnictwo naruszyło kilkakrotnie przestrzeń powietrzną Iranu bombardując tamtejsze wioski, co wywołało ostre protesty ze strony rządu w Teheranie¹¹³ - głównie z podjęciem akcji odwetowych.¹¹⁴ Arifa zbliżał się ku Zachodowi coraz wyraźniej separując się od panarabistów i komunistów.¹¹⁵ Ochłodził się kontakty z Egiptem, Syrią i innymi państwami regionu. W Białym Domu spoglądano za to z pewną nadzieją na zwrot polityczny dokonany przez irackiego prezyden-

odszkodowania+. Na mocy tymczasowej konstytucji prezydent republiki pełnił funkcje głowy państwa, przewodniczącego najwyższego organu republiki - Rady Narodowej Dowództwa Rewolucyjnego (RNDR) i głównodowodzącego. Miało prawo do mianowania i odwołania premiera, jego zastępców, ministrów, zatwierdzania wszystkich ustaw i decyzji przyjętych przez Radę Ministrów jak również układów i porozumień międzynarodowych. Prezydent miało prawo do wprowadzenia stanu wyjątkowego (za zgodą RNDR), wypowiedzenia wojny i zawieszenia broni z dalszym zatwierdzeniem podobnych decyzji przez RNDR i Narodową Radę Obrony. Kara śmierci mogła być dokonana wyłącznie za sankcję prezydenta. On też miało prawo uśmiętkawienia skazanych. Osobny artykuł konstytucji zakładał prawo prezydenta do podjęcia decyzji mających służyć ustawa o wypadek niebezpieczeństwa dla społeczeństwa+. Interim Constitution of the Republic of Iraq z dnia 29.04.1964 roku. Embassy of the Republic of Iraq, Washington D.C., brak czasu wydania.

¹⁰⁵ Ibidem art. 104

¹⁰⁶ M. Khadduri: *Republicanism*, op. cit., s. 224

¹⁰⁷ J. Faud, op. cit., s. 75

¹⁰⁸ FRUS. 1964. 68, vol. XXI, 171, *Telegram from the Embassy in Iraq to the Department of State*. Baghdad 16.12.1964, s. 345.

¹⁰⁹ D. Adams Schmidt: *Kurds Expect Iraqis to Resume War in Spring*. W: *The New York Times* 8.03.1965, s. 8; oraz D. Adams Schmidt: *New Offensive on Kurdish Rebels Seen in Iraq*. W: *The New York Times* 15.03.1965, s. 10; a także S.S. Rosenfeld: *Russia Looks Two Ways in Iraq's Kurd Dispute*. W: *The Washington Post - Times Herald* 14.01.1965, s. 26

¹¹⁰ Nie można by tu mówić o przypadkowej zbieżności. Nie wiadomo, jak daleko idące wsparcie otrzymywali Kurdowie ze strony Związku Radzieckiego, było ono jednak bardzo skuteczne.

¹¹¹ *New Iraqi Offensive Reported by Kurds*. W: *The New York Times* 7.12.1965, s. 4

¹¹² W październiku 1964 roku walki w irackiej części Kurdystanu rozgorzały na nowo. J. Faud, op. cit., s. 78. Okres najbardziej zaciętych bojów przypadła na późną wiosnę 1966 roku. Wywołała go śmierć 14 kwietnia w katastrofie lotniczej prezydenta Abd as-Salama Arifa.

¹¹³ *Iraqi Defense Aide Warns Iran on Border Help to Rebel Kurds*. W: *The New York Times* 3.01.1966, s. 2

¹¹⁴ J. Faud, op. cit., s. 78

¹¹⁵ *Iraq Gets Kosygin Letter*. W: *The New York Times* 21.03.1966, s. 3

ta.¹¹⁶ Nie trwała ona długo. Nagła i bardzo tajemnicza śmierć A.S. Arifa 13 kwietnia 1966 roku w katastrofie lotniczej zakochana w teorii spekulacji.¹¹⁷

Między kwietniem a lipcem 1966 roku - prezydent Arif odwiedził Teheran, Ankarę i Kair.¹¹⁸ W pierwszych dwóch przypadkach przedmiotem negocjacji stała się kwestia kurdyjska. Rozwiązanie tego zapalnego problemu zdawało się jednak leżeć gdzieś indziej. W dniu 27 lipca 1966 roku Bazzaz przybył oficjalnie do Związku Radzieckiego.¹¹⁹ Wcześniej, bo pod koniec czerwca władze w Bagdadzie przyjęły za pośrednictwem ZRA dwunastopunktowy program określający warunki zawieszenia broni¹²⁰ zobowiązuje się do wypłaty odszkodowań za straty wojenne oraz amnestii dla powstańców, dopuszczenie Kurdów do udziału w dochodach naftowych.¹²¹ Ponad tygodniowy pobyt Bazzaza w Moskwie uwieczniony został podpisaniem szeregu porozumień, skierowanych na dalsze pogłębienie i wzmocnienie radziecko-irackiej współpracy gospodarczej, wojskowej i kulturalnej. We wspólnym komunikacie zdanym na zakończenie wizyty premierzy obu państw zgodnie potępili agresję Stanów Zjednoczonych w Wietnamie.

W wygłoszonym 6 sierpnia exposé premier¹²² ogłosił program swego rządu zapowiadający: prowadzenie polityki pozytywnej neutralności, wzmocnienie i pogłębienie stosunków z ZRA¹²³ oraz z siedzimi krajami, zacieśnienie współpracy ze Związkiem Radzieckim i innymi państwami socjalistycznymi, realizację przyjętego przez Bazzaza programu pojednania z Kurdami, opracowanie i uchwalenie do końca 1966 konstytucji a także ordynacji wyborczej oraz rozpisanie na jej podstawie wyborów parlamentarnych. Nie tylko deklaratywne, ale przede wszystkim realne - polegające na zacieśnieniu współpracy niemal we wszystkich sferach życia społeczno-politycznego zbliżenie do Moskwy - budziło ogromny niepokój w Stanach Zjednoczonych.¹²⁴

Premierzy Arifa respektowali prokurdyjską politykę prezydenta. Do pogorszenia stosunków iracko-kurdyjskich doszło po przewrocie 17 lipca 1968 roku, gdy do władzy w Bagdadzie powróciła partia Baas. Stojący u steru władzy Bakr wszczął przeciw Kurdom ogromną ofensywę. Irackiemu prezydentowi zależało jednak na

¹¹⁶ FRUS. 1964. 68, vol. XXI, 179, *Telegram from the Embassy in Iran to the Department of State*. Teheran 20.01.1966, s. 356-357

¹¹⁷ *Iraq's President Dead in Air Crash*. W: *The New York Times*. 14.04.1966, s. 1-2. Katastrofę spowodowała według oficjalnych doniesień burza piaskowa, w której dostał się helikopter z prezydentem na pokładzie. S. Szumow, A. Andriejew, op. cit., s. 229. - nie mniej sprawa od początku budziła sporo kontrowersji i nie cichej spekulacji na temat przyczyn katastrofy *Bomb Linked to Death of Iraq's Chief*. W: *The Washington Post*. *Times Herald*. 15.04.1966, s. 2

¹¹⁸ *Historia...*, op. cit., s. 206

¹¹⁹ R.H. Anderson: *Kosygin Greets Premier of Iraq*. W: *The New York Times*. 28.07.1966, s. 9. oraz A.F. Fiedczenko, op. cit., s. 280

¹²⁰ *Progress Hinted on Kurdish Peace*. W: *The New York Times*. 24.06.1966, s. 3; oraz T.F. Brady: *Iraqi Says Kurds Agree to Peace*. W: *The New York Times*. 30.06.1966, s. 4

¹²¹ J. Faud, op. cit., s. 79

¹²² *Iraq Announces 18. Man Cabinet as Talib Assumes Premiership*. W: *The New York Times*. 10.08.1966, s. 15

¹²³ A. Bown: *Taleb Plans Coalition of All Trends in Iraq*. W: *The Washington Post*. *Times Herald*. 8.08.1966, s. 14

¹²⁴ FRUS. 1964. 68, vol. XXI, 185, *Memorandum from the Country Director for Israel and Arab-Israel Affairs (Atherton) to the Assistant Secretary of State for Near Eastern and South Asian Affairs (Hare)*. Washington 1.11.1966, s. 364. niemniej nie brakło też gestów służących wyrażeniu zblizeniu jak choćby FRUS. 1964. 68, vol. XXI, 186, *Draft Message from President Johnson to President Aref*, Washington bez daty (dostarczony Arifowi 25.11.1966), s. 366

zbleni ze Związkiem Radzieckim. Nie dało się tego pogodzić z kontynuowaniem antykurdyjskiej nagonki. Władze w Moskwie były zainteresowane szybkim zaogrodzeniem sytuacji. Chciały mieć pod swoją kontrolą zarówno rząd w Bagdadzie, jak i Kurdów. Zaofiarowały pod rednictwem w wysiłkach na rzecz pojednania. Na mediatora wyznaczyły byłego dziennikarza „Prawdy” Jewgienija Primakowa. 11 marca 1970 roku wiceprezydent Saddam Husajn i Mustafa Barzani podpisali porozumienie. Ugoda ta stała się solą w oku dla pozostałych państw zamieszkałych przez Kurdów: Syrii, Turcji i Iranu. Biały Dom wyzyskiwał te antagonizmy, by osłabić sowieckie wpływy w regionie.

W następnym roku dwukrotnie próbowano dokonać zamachu na życie Barzaniego. Kurdowie oskarżali o to Bagdad. Baasici nie odcinali się od prób wyeliminowania kurdyjskiego lidera. Prowadzone przez nich śledztwo w tej sprawie ugrzęzło w martwym punkcie. Irakijczycy i Kurdowie zaczęli sobie wzajemnie zarzucać całkowitego zawładnięcia bogatymi w ropę okręgami Kirkuku i Chanakinu. W czwartym rocznic podpisania układu z 11 marca 1970 roku weszło w życie rozporządzenie o autonomii dla rejonu kurdyjskiego. Zawarte w nim rozwiązania znacznie odbiegały od wcześniejszych obietnic danych M. Barzaniemu. W 1972 roku Moskwa parafowała z Bagdadem traktat o przyjaźni i współpracy.¹²⁵ Kurdowie przestali być potrzebni Kremlowi, z czego baasici doskonale sobie zdawali sprawę. Związek Radziecki wykorzystywał Kurdów do realizacji własnych partykularnych interesów. Barzani poczuł się oszukany. Otrzymał wtedy ofertę pomocy od Białego Domu. Za pośrednictwem amerykańskiego sekretarza stanu Henry Kissingera doszło do sojuszu między irackimi Kurdami a Iranem. Mohammad Reza Pahlavi sfinansował zbrojne działania Kurdów przeciw rządowi w Bagdadzie. Rodki, jakie otrzymał Barzani od irańskiego szacha, były zbyt niskie, aby przy ich pomocy mógł odnieść sukces w walce z Bagdadem. Pozwalały jedynie kontynuować powstanie. Intencje irańskie jasno określa memorandum CIA z 24 marca 1974 roku: „Również Iran, jak i USA, mają nadzieję odnieść korzyści z sytuacji bez wyjścia, w której Irak zostanie osłabiony wewnętrznymi brakami zgody Kurdów na zrezygnowanie ze swojej częściowej autonomii. Ani Iran, ani USA nie chciałoby, aby sytuacja ta została, w ten czy inny sposób, rozwiązana.”¹²⁶

Do połowy 1974 roku wojska irackie wyparły Kurdów z większości dolin. Irańczycy zwrócili wtedy wsparcie finansowe dla powstańców.¹²⁷ Mohammad Reza poparł się z Kurdami w rozgrywce z Bagdadem. Dzięki ciemu podsycając ognisk oporu w Kurdystanie zmusił Irak do ustępstw terytorialnych. W 1975 roku zawarto porozumienie w Algierze, na podstawie którego Irak zrzekał się pretensji do Szatt el Arab, a w zamian za to Iran miał zaprzestać wspierania powstania kurdyjskiego. Nawet w wypowiedziach przedstawicieli CIA z tego okresu słychać nut skruchy: „Ani nie pomagali my im, ani nie pozostawiali my ich samych z własnymi problemami, które mogli rozwiązać na drodze negocjacji (...) gdy wybuchły walki przez nas spowodowane, nie udzielili my żadnego istotnego wsparcia w celu przechylenia szali zwycięstwa na stronę kurdyjską.”¹²⁸ Po zakończeniu walk dwieście tysięcy Kurdów zostało zmuszonych do opuszczenia Iraku. Kilkadziesiąt tysięcy przesiedlono do południowoirackich prowincji: An Nasirija, Al Amara i Al Diwani-

¹²⁵ J. Bulloch, H. Morris, op.cit., s. 163

¹²⁶ Ibidem

¹²⁷ H.A. Jamsheer: *Współczesna historia Iraku*. Warszawa 2007, s. 115

¹²⁸ F. Jomma, op. cit. s. 82

ja. Rząd iracki ogłosił amnestię dla powstańców, ale odmówił negocjacji z Barzanim. Ten ostatni wyemigrował do Stanów Zjednoczonych i tam zmarł.

Porozumienie z 1975 roku uznaje się za wydarzenie przełomowe w kontekście analizy problemu wykorzystywania przez państwa trzecie sprawy kurdyjskiej przeciw rządowi w Bagdadzie. Odtąd bowiem przyniesło zagrożenie dla państwa irackiego zostały wyrażone zredukowane, sprzyjające procesowi stabilizacji państwa irackiego. Nie oznaczają to bynajmniej pełnej i trwałej jego neutralizacji.

W 1979 roku przywództwo nad Kurdami objęli jego synowie Idris i Masud Barzani. Względny spokój trwał do lipca tego roku, gdy Saddam usunął Bakrę i przejął pełnię władzy w kraju.¹²⁹ Czystki, jakie przeprowadził w drugiej połowie 1979 roku, nie ominęły Kurdów.¹³⁰ Ponownie kilkudziesięciu tysięcy czarna rzesza przedstawicieli tego narodu uciekła do Iranu.

Sprawa, a precyzyjnie problem oddziaływania na sytuację wewnątrz Iraku za pośrednictwem kurdyjskiej społeczności tego kraju powrócił wraz z wybuchem konfliktu zbrojnego w latach 1980 - 1988. Ustalenia porozumienia z 1975 roku stały się nieaktualne.

W czasach wojny iracko-irańskiej Teheran i Bagdad starali się wciągnąć do walki po swojej stronie kurdyjski ruch narodowo-wyzwolczy.¹³¹ Znacznie częściej występował jako sojusznik Teheranu, niemniej Kurdowie, wykorzystując zaangażowanie armii irańskiej i irackiej w wzajemnych starciach, przejęli kontrolę nad sporadycznie zamieszkałymi przez siebie ziemiami. W marcu 1988 roku Saddam podjął decyzję o zbombardowaniu bronią chemiczną tej rok wcześniej przez Kurdów miejscowości Halabdy. Rozkaz użycia gazów bojowych podpisał minister administracji terenowej Ali Hassan al-Madidi.¹³² Naloty miały miejsce w dniach 16, 17 i 18 marca 1988 roku. W Halabdy wytruty zostali ponad pięć tysięcy ludzi. Dalszych sto tysięcy, obawiając się kolejnych ataków bronią chemiczną, uciekło z Iraku. Po zawieszeniu broni z Iranem Saddam rozpoczął masowe przesiedlanie Kurdów, niszczył setki wiosek w prowincjach Arbil, Dohuk i Sulejmanija. Przez cały czas prowadził operacje wojskowe przeciwko partyzantom kurdyjskim. Po zajęciu Kuwejtu przez Irak w sierpniu 1990 roku amerykańscy dyplomaci zaangażowali Kurdów do działań przeciwko Saddamowi Husejnowi. Informacje zdobyte tą drogą ułatwiły przeprowadzenie „Pustynnej Burzy”. W trakcie wspomnianej operacji siły międzynarodowe z inspiracji Białego Domu 28 lutego 1991 roku Kurdowie wzniesli bunt. W dniu 3 marca zawieszono działania wojenne „Pustynnej Burzy”, zgodnie z resztą zobowiązaniami, gdy nie planowano zajęcia Iraku.¹³³ Irakijczycy zostali usunięci z Kuwejtu, lecz w sprawach wewnętrznych dano Saddamowi Husejnowi wolną rękę. Zdaniem Kurdów za cichym przyzwoleniem organizatorów „Pustynnej Burzy” iracki przywódca mógłby ocalić lotnictwo i broń pancerną do stłumienia powstania. To byłaby cena, jaką zapłacili za nakłonienie przez Stany Zjednoczone do uczestnictwa w antyirackiej operacji w Syrii i Turcji. Trudno nie przyznać tej opinii. Doszczętnie zniszczenie armii irackiej umożliwiłoby bowiem Kurdom odroczenie się od Iraku. Wtedy chęć przyłączenia się do niepodległego Kurdystanu

¹²⁹ H.A. Jamsheer, op. cit., s. 116

¹³⁰ J. Bulloch, H. Morris, op. cit. s. 163

¹³¹ T. Coville: *Najnowsza historia Iranu. Republika Islamska*. Warszawa 2009, s. 210

¹³² "Chemiczny Ali": zlecijem wojsku zabijanie Kurdów w 1988 roku. W: „Gazeta Wyborcza” 11.01.2007

¹³³ W.L. Dowdy, B.R. Schneider: On to Baghdad? Or Stop a Kuwait? A Gulf War Question Revisited. *Defense Analysis* 1997, nr 3

na pewno wyraziliby przedstawiciele tej narodowości w Iranie, Syrii i Turcji. Damaszek i Ankara musiały walczyć o amerykańskie gwarancje, ale taki scenariusz nie był dla nich możliwy. Teraz po prostu przymknij oczy na gehennę Kurdów. Saddam nie cofnął się przed najwściekszymi okrucieństwami. Około miliona przerażonych terrorem irackiej armii mieszkańców Kurdystanu schroniło się w Iranie, kolejnych pięćset tysięcy przeszło do południowo-wschodniej Turcji.¹³⁴ Uchodźcy byli całkowicie pozbawieni pomocy. Każdego dnia z głodu i wycieńczenia umierało ponad dwieście kurdyjskich dzieci. Rada Bezpieczeństwa ONZ w rezolucji nr 688 zakazała samolotom irackim przekraczania 36 równoleżnika.¹³⁵ Parasol ochronny rozciągnięty przez ONZ umożliwił powrót części wygnanych do irackiego Kurdystanu. Co warto podkreślić, granicę strefy ochronnej stały się również tereny Kirkuku.

Podsumowując problem związany z zagadnieniem bezpieczeństwa wewnętrznego Iraku w latach 1945 - 1990 w kontekście kurdyjskim dostrzec można na pewno prawidłowości. Pierwszą, posiadającą zupełnie podstawowe znaczenie dla całej kwestii, pozostaje dążenie samych irackich Kurdów. Działania podejmowane przez nich do 1990 roku, nigdy nie zmierzały otwarcie, co należy stanowczo podkreślić, do budowy samodzielnej państwowości. Ich deklaracyjnym celem niezmiennie pozostawało uzyskanie szerokiej autonomii wewnętrznego państwa. Programowe ograniczenia, jakim było niewątpliwie unikanie hasła niepodległościowych, uznawane było za wyraz pragmatyzmu i wyciągniętych ocen uwarunkowań geopolitycznych w regionie przez przywódców kurdyjskich. Wynikający stąd potencjalny brak zagrożenia dla integralności terytorialnej Iraku, nie był jednak to samo z absencją niebezpieczeństw płynących z faktu obecności znacząco mniejszości kurdyjskiej, zamieszkującej głównie północne regiony kraju. Niezmiennie problemem pozostawało bowiem wykorzystywanie jej przez obce państwa, w tym odcienne, przeciw rzadowi w Bagdadzie. Szczególnie groźne, pozostawały konsekwencje oddziaływania radzieckiego, przyczyniając się do: radykalizacji społeczeństwa irackich Kurdów i dominacji w nim poglądów lewicowych, podsycania rebelii i powstających i wyniszczających kraj gospodarczo szczególnie w pierwszej dekadzie istnienia Republiki Irackiej. Kreml nie pozostawał tu odosobniony. Proceder wykorzystywania ludności kurdyjskiej jako narzędzia nacisku na władzę w Bagdadzie stosowany był przez niemal wszystkie podmioty aktywne na scenie bliskowschodniej scenie politycznej, w tym z działającymi tu kampaniami naftowymi. Kolejne republikańskie ekipy rządowe w Iraku, stały się niemal zakładnikami kwestii kurdyjskiej, co wydatnie zawładnęło im pole manewru nie tylko w polityce zagranicznej, ale i wewnętrżnej. Restrykcje, jakie dotknęły z ich strony mniejszość kurdyjską w przebiegu całego okresu, wyjąwszy okres drugiej połowy lat siedemdziesiątych XX wieku, nie miały podłoża narodowego, lecz ukierunkowane były głównie przeciw działaniom agenturalnym.

¹³⁴ F. Jomma, op. cit., s. 86

¹³⁵ Pełny tekst rezolucji na witrynie internetowej Rady Bezpieczeństwa ONZ <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/596/24/IMG/NR059624.pdf?OpenElement> - aktualizacja 20 sierpnia 2010